

วิกฤติทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเกิดจากวิธีการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ จนก่อให้เกิดภัยพิบัติต่าง ๆ ต่อมนุษย์ ดังนั้น การค้นหาทางเลือกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของธรรมชาติกับมนุษย์จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับยุคปัจจุบัน การศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการแสวงหาทางเลือกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการประยุกต์กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้เพื่อการดำรงรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนสืบไป โดยมีคำถามในการศึกษา คือ (1) วัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร (2) มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (3) มีหลักพุทธธรรมใดบ้างที่สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (4) แนวคิดของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่จะนำมาเสนอแนะในการกำหนดนโยบายเป็นอย่างไร

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติของวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2) วิเคราะห์องค์ความรู้ใน
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
(3) เสนอแนะแนวความคิดในการกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตาม
แนวทางของวัดป่า

กรอบในการศึกษาครั้งนี้ ชั้นที่ 1 ศึกษาทำความเข้าใจแนวคิดทฤษฎีการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางวิทยาศาสตร์ และแนวทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งแนวคิด
ทฤษฎีองค์การและองค์การสงฆ์ โดยการศึกษาข้อมูลด้านเอกสารจากพระไตรปิฎก
อรรถกถา ฎีกา บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ชั้นที่ 2 ศึกษาภาคสนามจากวัดป่า 6 วัด
ได้แก่ วัดป่าหนองแขง จังหวัดอุดรธานี วัดป่าดงชมพูพาน จังหวัดสกลนคร วัดป่า-
สุคะโต จังหวัดชัยภูมิ วัดป่าพรหมประทาน จังหวัดร้อยเอ็ด วัดป่าภูผาสอง จังหวัด
นครราชสีมา และวัดป่าหนองไคร้ จังหวัดยโสธร ชั้นที่ 3 นำแนวคิด ทฤษฎี กระบวนการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 และผลการศึกษาการจัดการทรัพยากร-
ธรรมชาติ ตามแนวทางของวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากกลุ่มตัวอย่างใน
ขั้นตอนที่ 2 มาทำการวิเคราะห์ ขั้นตอนที่ 4 ทำการสังเคราะห์ผลที่ได้ทั้ง 3 ขั้นตอน
มาสรุปและอภิปรายผล สร้างองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัย
หลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ตามแนวทางของวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ

จากการศึกษาพบว่า วัดป่าได้พยายามปกป้องพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ และ
เพื่อช่วยเหลือสังคม โดยเฉพาะด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และพบว่าการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติของวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการวางแผนงาน แต่ส่วน
ใหญ่เป็นแบบไม่ทางการ มีการกระจายอำนาจน้อย การบังคับบัญชาส่วนใหญ่ไม่เป็น
ทางการและถือตามลำดับอาวุโสมากกว่าตำแหน่ง การสื่อสารกับภายในวัดป่าและ
ภายนอกใช้การสื่อสารด้วยวาจาเป็นหลัก การจัดหาเงินเพื่อการจัดการส่วนใหญ่ได้จาก
เงินบริจาค ผู้นำของแต่ละวัดเป็นผู้ที่มีความอดทนและเสียสละสูง เป็นพระนักปฏิบัติ

และพระนักพัฒนาพร้อม ๆ กัน การควบคุมและประเมินผลการจัดการส่วนใหญ่
ดำเนินการ โดยเจ้าอาวาสและเป็นแบบไม่ทางการ

นอกจากนี้พบว่า วัดป่ามีแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 5 แนวคิดหลัก
คือ (1) แนวคิดแบบผสมผสานแนวคิดเชิงวิทยาศาสตร์กับแนวคิดเชิงพุทธจริยธรรม
(2) แนวคิดแบบทางสายกลาง (3) แนวคิดการจัดการแบบเชิงโครงสร้าง (4) แนวคิดแบบ
องค์รวม (5) แนวคิดแบบสร้างปัญญา และมีตัวแบบอีก 5 ตัวแบบหลัก คือ (1) แบบมี
ส่วนร่วม (2) แบบเครือข่าย (3) แบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (4) แบบวัฒนธรรมชุมชน
(5) แบบธรรมชาติ

อนึ่ง ผู้วิจัยพบว่าปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของวัดป่า
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ (1) ปัญหาจากปัจจัยภายในของวัดป่า ได้แก่ ปัญหาเรื่อง
ค่าใช้จ่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องสุขภาพของเจ้าอาวาส เรื่องการขาด-
แคลนเครื่องมือเครื่องใช้ในการดับไฟป่า (2) อุปสรรคอันเกิดจากปัจจัยภายนอก ได้แก่
การตีความหลักพุทธธรรมที่แตกต่างกันของพระสงฆ์ การจัดโครงสร้างองค์การสงฆ์
ซึ่งมีลักษณะเชิงควบคุมพระสงฆ์ อุปสรรคที่เกิดจากกฎระเบียบของส่วนราชการที่ไม่
ยืดหยุ่น และการไม่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การสงฆ์ส่วนกลาง และหน่วยงานต่าง ๆ
โดยเฉพาะภาครัฐ เรื่องขัดผลประโยชน์กับผู้ครอบครองที่ดินเดิมและกลุ่มนายทุน
รวมทั้งอุปสรรคเรื่องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม ของชาวบ้าน ไปสู่กระแสโลก
สมัยใหม่ และอุปสรรคจากไฟป่า

หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของวัดป่าในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ประกอบด้วยหลักธรรมสำคัญ ๆ ได้แก่ หลักปฏิจจนูปบาท
หรือหลักอิทัปปัจจตา ขันติธรรม ความซื่อสัตย์ หลักธรรมhiri โอตตปปะ อหิงสธรรม
หลักสติ หลักเมตตา กรุณา หลักไตรสิกขา และหลักทางสายกลาง

ข้อค้นพบในเชิงทฤษฎี พบว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสมัยใหม่ เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเชิงจริยศาสตร์ โดยมีเป้าหมายและวิธีการ 2 ระดับคือ ระดับโลกิยะและระดับโลกุตระ ซึ่งทั้ง 2 ระดับเชื่อมโยงกันในลักษณะที่ยึดหยุ่น โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นแกนกลางร่วม ซึ่งผู้วิจัยเรียกว่า “การเชื่อมโยงแบบเกลียว”

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เนื่องจากข้อค้นพบที่รัฐพยายามที่จะเข้าไปมีอำนาจในการจัดการคณะสงฆ์โดยกำหนดโครงสร้างขององค์กรสงฆ์ในระดับมหภาค และวัดป่าไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐในด้านต่าง ๆ จึงเสนอแนะว่า (1) รัฐควรมีนโยบายที่จะไม่เข้าไปก้าวก้าวกับการจัดการของคณะสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรหลักทางด้านจริยธรรมและศีลธรรม (2) รัฐควรมีนโยบายการสนับสนุนและผ่อนผันให้วัดป่าได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมและช่วยฟื้นฟูรักษาป่าไม้และแหล่งน้ำให้มากขึ้น (3) รัฐควรมีนโยบายการศึกษาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแนวทางพระพุทธศาสนา เข้าอยู่ในหลักสูตรการศึกษาตั้งแต่ระดับปฐมศึกษาถึงระดับมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยของสงฆ์ในปัจจุบัน ควรผลักดันให้จัดตั้งเป็นคณะหรือสถาบันการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวพระพุทธศาสนาแยกต่างหาก นอกจากนั้น การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาควรให้ครอบคลุมใน 3 มิติ คือ มิติด้านวิทยาศาสตร์ มิติด้านสังคม และมิติด้านพระพุทธศาสนา (4) รัฐควรกำหนดนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับภาพรวมของประเทศ ให้เป็นไปตามแนวคิดและแนวทาง (ตัวแบบ) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวพุทธศาสนาตามที่เสนอไว้ในบทที่ 5 เพื่อให้มีทิศทางการปฏิบัติไปในทางเดียวกัน และมีความสอดคล้องกับการจัดการด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

นอกจากนั้น เนื่องจากข้อค้นพบว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสมัยใหม่ จึงเสนอแนะให้ (5) มีการบูรณาการแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวพุทธศาสนากับแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวทางวิทยาศาสตร์หรือแนวทางอื่น ๆ และ

บูรณาการการตีความหมายของหลักการและหลักพุทธธรรมให้เอื้อต่อการดำรงอยู่ของ พระพุทธศาสนาและการดำรงอยู่ของสังคมและทรัพยากรธรรมชาติ (6) ให้มีการสร้าง วาทกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวพุทธศาสนาให้มีความหมายและมี อรรถลักษณะ เพื่อต่อสู้กับวาทกรรมการพัฒนาเดิมซึ่งมีบทบาทอย่างมากในยุคปัจจุบัน เพื่อที่จะนำไปสู่วาทกรรมใหม่ที่ยอมรับหลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามแนว พระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ เสนอให้มีการเผยแพร่แนวคิดด้านหลักธรรมต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ควรกำหนดไว้ในนโยบายอย่างชัดเจนหรืออาจมีการ บรรจุในหลักสูตรการอบรมของวัดต่าง ๆ หรือการสอนในสถานศึกษา เพื่อขยายผลและ ต่อยอดความคิด ตลอดจนเป็นการส่งเสริมการศึกษาในหลักพุทธธรรม และการพัฒนา ทักษะในมิติของการวิเคราะห์สังคม การคิดเชิงปรัชญาและพุทธจริยธรรมสำหรับการ สร้างพุทธปัญญาในการจัดการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรตระหนักและพยายามสร้างรูปแบบการศึกษาดังกล่าว

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย จากการวิจัยครั้งนี้ ทำให้เห็นว่ายังมีรายละเอียด ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวพุทธศาสนาที่ยังไม่ได้ทำการ ศึกษาและน่าจะเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการและผู้สนใจอีกบางประเด็น ผู้วิจัยจึงขอ เสนอประเด็นที่น่าศึกษาเพิ่มเติมอีก ดังนี้ (1) ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติแนวพุทธศาสนากับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (2) ศึกษาการ เปลี่ยนแปลงแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติศึกษาแนวพุทธศาสนาในสังคมไทย ช่วง พ.ศ. 2505 ถึงปัจจุบัน

The current natural resources crisis partly stems from scientific methods of natural resources management. These methods bring in their wake natural disasters gravely affecting human beings. Therefore, it is nowadays of paramount importance to find alternatives in natural resources management allowing for nature and humanity to coexist in harmony. As such, in this study, the researcher investigates alternatives in natural resources management grounded in Buddhist principles.

The sample population consisted of selected forest temples in the northeast of the Kingdom of Thailand (Thailand). These forest temples were selected because they are committed to the sustainable management of

natural resources. In carrying out this investigation, the researcher framed the following research questions:

(1) How do forest temples in the northeast of Thailand manage natural resources? (2) What are the problems in and obstacles to the management of natural resources under the control of the forest temples under study? (3) Which Buddhist principles are in congruence with the management of natural resources evinced by the forest temples under study? (4) In respect to the determination of policy, what are the concepts of natural resources management using Buddhist principles that can be appropriately suggested?

In this qualitative research inquiry, the researcher considers (1) the natural resources management of selected forest temples in the northeast of Thailand; (2) analyzes putative knowledge in natural resources management involving the application of Buddhist principles; and (3) offers a conceptual apparatus that can be used in determining natural resources management by reference to the practice of the forest temples under study.

The framework for this study consisted of the following:

Step 1. The researcher compared scientific and Buddhist theories of natural resources management. Utilized were the concepts and organizational theory propagated by *Sangha* organizations in respect to natural resources management. As such, the researcher studied appropriate documents taken from the *Tipitaka* ("Three Baskets" or the Pāli canon), commentaries, written requests for donations, articles, and related research materials.

Step 2. Field study was conducted at six forest temples: Nong Saeng Forest Temple, Udon Thani; Dong Chomphuphan Forest Temple, Sakon Nakhon; Sukhato Forest Temple, Chaiyaphum; Prom Prathan Forest Temple, Roi Et; Phu Pha Sung Forest Temple, Nakhon Ratchasima; and Nong Krai Forest Temple, Yasothon.

Step 3. The concepts, theories, and the process of natural resources management extracted from executing Step 1 and the results of the study of natural resources management utilized by the forest temples under study in step 2 were analyzed.

Step 4. The results from the three steps were synthesized, summarized, and explicated so as to construct an applicable body of knowledge in natural resources management using Buddhist principles by reference to the practices of the forest temples in the northeast of Thailand.

Findings indicate that forest temples have tried to protect and maintain Buddhism as well as to assist society, especially in the aspect of natural resources management. It was also found that natural resources management of the forest temples under investigation involved planning. However, planning was conducted in an informal manner. Authority was highly centralized. Nonetheless, the chain of command was not explicitly stated or drawn up formally. Much more important than position held was seniority. Communication inside the forest temples and between the temples and the outside world was mainly verbal. The money used for management mostly came from donations. Temple leaders are monks who exhibit high levels of

perseverance and devotion. They are practitioners and advocates at the same time. Management control and evaluation were mostly conducted by abbots, but in an informal manner.

In addition, it was found that forest temples utilized five major conceptual approaches in managing natural resources as follows: (1) concepts of science and Buddhist ethics were mixed; (2) middle path concepts were applied; (3) structural management concepts were extrapolated; (4) holistic concept were utilized; and (5) concepts promoting the attainment of wisdom were incorporated. In addition, the forest temples managed natural resources on the basis of five major models: (1) a participatory model; (2) a networking model; (3) a sufficiency economy model; (4) a community culture model; and (5) a natural model.

Moreover, the researcher uncovered problems in and obstacles to natural resources management by the forest temples under investigation as follows:

(1) Internal problems such as the problem of insufficient funding, the health of abbots, and the shortage of equipment and tools that can be used to extinguish forest fires.

(2) Obstacles resulting from external factors such as differences in the interpretation of Buddhist principles, and the organizational structure of the *Sangha*. Obstacles also arise from inflexible bureaucratic rules and regulations, and an absence of support by the central *Sangha* organization and other agencies, especially those of the public sector, as well as conflicts of

interest between former land owners and capitalists. There are also obstacles to changing the values and attitudes of villages into modern values and attitudes, as well as obstacles presented by forest fires.

Buddhist principles that are congruent with the natural resources management of these forest temples consist of major Buddhist principles such as *Paticcasamuppada* (the Law of Causation) or *Idappaccayata* (specific conditionality), forbearance, honesty, conscientiousness, non-violence, mindfulness, loving-kindness, compassion, *Sikkhattaya* (the Threefold Learning), and the Middle Path.

Theoretical investigation shows that natural resources management according to Buddhist concepts is congruent with modern concepts of natural resources management. An example of this is in ethical natural resources management involving two levels of goals and methods, i.e. the *Lokiya* (mundane) level and the *Lokuttara* (supramundane) level. These two levels are flexibly intercalated through a mutual core the researcher calls “a spiral connection.”

The researcher would like to offer some policy suggestions as follows:

Findings indicate that the state has tried to exercise authority over the *Sangha* through determining its structure at the macro-level. Moreover, forest temples do not receive support from the state in certain areas. Therefore, the following suggestions are offered:

(1) State policy should be to refrain from interference in *Sangha* management in view of its status as the primary arbiter of matters ethical and moral.

(2) State policy should be supportive of the efforts of the forest temples to benefit from forest areas in order to promote Buddhist practices so as to revitalize and maintain forests and water resources on a continuous basis.

(3) The state should adopt an educational policy requiring the study of natural resources management and the environment according to Buddhist concepts and to develop a corresponding curriculum from the primary to the university levels, especially in *Sangha* universities. At present, separate faculties or institutes should be established devoted to Buddhist concepts of natural resources management. In addition, the study of environment management should cover the three dimensions of science, society, and Buddhism.

(4) The state should determine an overall policy for natural resources management at the national level. This policy should be congruent with the Buddhist concepts and guidelines (model) of natural resources management presented in chapter five in a fashion that is compatible with other practical applications along the same and congruent with economic, social, and political management stemming from the public sphere.

In addition, findings indicate that natural resources management in accordance with Buddhist concepts is congruent with the concepts of modern

natural resources management. The researcher, therefore, suggests (5) the integration of Buddhist concepts of natural resources management and those of scientific natural resources management or other approaches in addition to integrating the interpretation of scientific and Buddhist principles. The integrated framework should be implemented in actual natural resources management.

(6) A Buddhist rhetoric of natural resources management should be created to combat conventional developmental rhetoric. This Buddhist rhetoric would integrate Buddhist principles and principles of scientific natural resources management or those of other approaches.

In regard to practical recommendations, the researcher recommends publicizing Buddhist principles of environmental management. These principles should be embodied in temple training curriculums. They should be taught in educational institutions in order to foster the further development of Buddhist principles and to develop skills in social analysis, philosophical thinking and Buddhist ethics so as to develop a Buddhist wisdom capable of solving natural resources problems. Therefore, agencies concerned should be aware and attempt to develop such an educational program.

Findings from this research indicate that there are certain issues related to the concept of the management of natural resources according to Buddhist principles which have not been studied. In the researcher's view, the study of these principles would be beneficial to academics and other interested people. The researcher would like to suggest the following issues as being worthy of further investigation: (1) a comparison of the Buddhist concept of natural resources management and that of the sufficiency economy; and (2) changes in Buddhist concepts of natural resources management in Thai society from 1962 to the present.